

УДК 32.019(477.83/.86)В.Левинський

А. М. Шукалович

ВОЛОДИМИР ЛЕВИНСЬКИЙ ПРО ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НАРОДІВ БРИТАНСЬКОЇ ІНДІЇ (ПОЧАТОК 1930-х рр.)

У статті вперше в українській історіографії висвітлено погляди теоретика українського соціалістичного руху, науковця, публіциста, громадського діяча Володимира Левинського на антибританський визвольний рух народів Індії. Публікація побудована на матеріалах рукописного варіанту статті, що зберігається у Центральному державному архіві у Львові. Продемонстровано, що соціалістична орієнтація публіциста мала визначальний вплив на його бачення індійської визвольної боротьби станом на початок 1930-х рр., проте в цілому не позначилася на об'єктивності оцінок подій в Британській Індії.

Ключові слова: Володимир Левинський, рукопис, визвольний рух, Британська Індія

На початку 1990-х рр. перед науковцями відкрилися нові можливості в плані дослідження заборонених раніше сторінок історії України. Зокрема, почалося вивчення спадщини тих громадсько-політичних діячів, які через свої політичні погляди потрапили в опалу до офіційної влади і залишалися маловідомим у сучасних наукових колах. Водночас, слід зазначити, що у світовій історіографії простежується тенденція до вироблення нових підходів в оцінці проблем колоніалізму, імперій на тлі сучасних реалій процесу глобалізації. У цьому контексті, як підкреслює доктор історичних наук, професор Степан Віднянський, специфічні потреби сучасної історіографії вимагають не лише інтегрування української історії у загальноєвропейський та загальносвітовий контекст, а й створення власного цілісного погляду на актуальні проблеми всесвітньої історії [1, с.169].

З метою поєднати ці два завдання, вважаємо, за доцільне звернутися до спадщини галицького вченого, громадського діяча, теоретика українського соціалістичного руху, одного з лідерів Української соціал-демократичної партії Галичини та Буковини Володимира Петровича Левинського (1880–1953). Пріоритетними напрямками його наукової діяльності були соціалістична теорія та ідея національного визволення в контексті розвитку українського політичного руху [2]. Але вчений досліджував й інші аспекти громадського та політичного життя. Наприклад, у фонді 311 Центрального державного історичного архіву України у Львові зберігається неопублікований рукописний варіант статті В. Левинського, присвяченої боротьбі за незалежність народів Британської Індії, датований початком 1930-х рр. [3]. Сам публіцист в автобіографії зазначав, що повернувшись у 1931 р. з Відня до Львова “не міг одержати ніде заняття із-за своїх лівих поглядів” [4, арк.2]. Хоча на сьогодні відомо, що через хворобу він змушений був покинути місто і до 1937 р. проживав у карпатському селі Гребенів біля Сколе [2]. Через це та пізніше ідеологічну заборону радянської влади, не було опубліковано вищезазначених матеріалів, в яких автор виклав власне бачення індійського визвольного руху першої третини ХХ ст. Цінність рукопису полягає в тому, що, за словами В. Левинського, він побудований на іноземних джерелах, в тому числі британських – “англійське звітлення про Індію”, – які назвав “більш вірогідними” [3, арк.159], що дозволяє припустити достовірність поданої інформації. У той же час, соціалістична зорієнтованість В. Левинського накладає певну характерну перспективу інтерпретації окремих подій. Незважаючи на це, рукопис, з одного боку, відкриває нові сторінки розвитку української суспільно-політичної думки Галичини міжвоєнного періоду, з іншого – доповнює цілісну картину української візії актуальних проблем всесвітньої історії [1, с.169].

В сучасній історіографії окремі аспекти науково-літературної творчості та політичної діяльності Володимира Левинського знайшли свою оцінку у працях його сучасників (Ю. Бачинського, В. Винниченка, С. Петлюри, О. Бочковського, Д. Донцова, Д. Дорошенка, О. Бауера, В. Леніна та ін.), радянських науковців (М. Олексюка, С. Ступницького, С. Злупка, М. Кравця, К. Плаксюка та ін.) та сучасних українських дослідників (О. Босака, А. Голуба, С. Злупка, Г. Касьянова, Л. Нагорної, М. Олексюка та ін.) [5]. Вважаємо за необхідне відзначити підготовлену й захищену кандидатську дисертацію Лариси Корбути присвячену політичній діяльності і науковій спадщині діяча [6], в якій вона здійснила детальний історіографічний аналіз праць присвячених В. Левинському. Проте, дослідження дотичні до проблеми висвітлення антибританських рухів Володимиром Левинським в українській історіографії відсутні.

Беручи до уваги усе згадане вище, стаття присвячена висвітленню поглядів В. П. Левинського на визвольний рух народів Британської Індії за незалежність.

У міжвоєнний період Велика Британія з колоніями на всіх континентах залишалася найбільшою колоніальною імперією в історії людства. На 1930-і рр. загальна площа британських територій складала 37 млн. кв. км з населенням близько 500 млн. чоловік [7], проте наріжним каменем та стіною, що тримала всю конструкцію під назвою “Британська імперія” залишалася Індія [8, с.109]. Офіційний Лондон продовжував утримувати країну під своєю владою, незважаючи на обіцянки в роки Першої світової війни надати самоуправління. Реформи 1918–1921 рр., спрямовані на закріплення колоніального становища Британської Індії, ще більше загострили англо-індійські відносини і стали безпосереднім поштовхом до активізації національно-визвольного руху. Перший етап кампанії ненасильницького опору (сатьяграха) 1919–1922 рр. через трагічні події в одному з індійських сіл було згорнуто Маг'атмою Ганді (1869–1948). Другий етап сатьяграхи 1930 р. примусив британську колоніальну адміністрацію піти на поступки. Таким

чином, ненасильницькі методи боротьби стали цінним надбанням боротьби недержавних народів за право на національне самовизначення.

Поразка української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. та розчленованість українських етнічних земель після Першої світової війни спонукали представників суспільно-політичної думки до пошуку нових шляхів відновлення соборної та самостійної України. Оскільки на території Наддніпрянщини закріпилася радянська влада, яка активно застосовувала проти неросійських народів відверту дискримінаційну політику, тому першість у творенні нової програми національного визволення у міжвоєнний період перейняло галицьке інтелектуальне середовище. Хоча польська адміністрація на східногалицьких землях також використовувала репресивні заходи у боротьбі проти українських сепаратистських настроїв, проте вони були слабшими, порівняно із застосовуваних комуністичною партією і не могли придушити державотворчі прагнення місцевого населення. На тлі поглиблення українсько-польського конфлікту, увагу української громадськості Східної Галичини привернули визвольні рухи залежних народів як Європи, так і Азії в якості зразків національно-визвольної боротьби з метою їхньої ферментації для нової програми національного будівництва держави в Україні.

У 1928 р. український історик, громадський та політичний діяч Степан Томашівський (1875–1930), торкаючись восьмирічного перебування Галичини під владою Польщі, наголошував (*А. Ш. – хоча ставив собі питання – “Цінність се чи хиба?”*), що “національна політика нашого громадянства супроти Польщі остала незмінна: якою була у хвилі збройного конфлікту 1918 р., такою остала й сьогодні – себто політикою непризнання витвореного стану, абсолютної неґації його ізоляції від польської державності і її органів”, аналогу якої на той час не використовувало “ніодно недержавне громадянство в Європі” [9, арк.1]. Схожість цих методів боротьби з владою окремі представники української інтеліґенції, очевидно, вбачали у антибританському русі народів Індії на чолі з М.Ганді. Через це, припускаємо, і Володимир Левинський звернувся до проблеми методів боротьби народів Британської Індії з метою можливого прогнозу завершення польсько-українського конфлікту.

Відправною точкою загострення відносин між британською владою та народами Індії В. Левинський вважав статус території в складі імперії – “колоніальна перла”, найбільша й найбагатша кольонія в світі” [9, арк.158] (*А. Ш. – аналогічну оцінку Індії давали інтелектуальні кола, які гуртувалися навколо часопису “Діло”* [10; 11]). Для аргументації даної заяви публіцист звернувся до аналізу територіальних розмірів та чисельності населення країни. Зокрема, дослідник вдався до порівняння за зазначеними критеріями Британської Індії як з окремими адміністративно-територіальними одиницями (Кашмір, Бірма), так і з розмірами Англії і Європи “без СРСР” та кількістю жителів США [3, арк.159а]. Таким чином, вважаємо, В. Левинський намагався донести, в перспективі, до читача, що втрата індійських територій несла Великій Британії значні збитки. Тобто, зменшення площі імперії та надходжень у державний бюджет знижувало авторитет держави на міжнародній арені, позиції якої було підірвані Першою світовою війною.

В. Левинський багато уваги у рукописі приділив аналізу економічної ситуації в Британській Індії. Можемо припустити, що цей аспект суспільного розвитку уважав одним з найбільш дієвих чинників індійської визвольної боротьби. Зокрема, науковець підкреслював, що Індія на початок 1930-х рр. продовжувала залишатися аграрною країною з низьким рівнем урбанізації, в якій “72% населення [...] припадає на села, решта на міста” [3, арк.159а]. Хоча швидкі темпи індустріалізації вивели Британську Індію ще у 1920-х рр. на 6 місце у списку індустріально розвинених країн [12, с.234], проте, за словами галицького соціал-демократа, це призвело “до нищення міських кустарів та до павперизації села” [3, арк.160]. Окрім того, підкреслював В. Левинський, інвестований “англійський фінансовий капітал працює в Індії через фєвдальних князів”. Тобто, ігнорування колоніальною адміністрацією специфіки економічного сектору, інтересів місцевого населення, переорієнтація промислового комплексу Британської Індії на швидкі прибутку, як можна здогадуватись, В. Левинський сприймав крізь призму поглиблення майнової поляризації індійського суспільства, що, в свою чергу, посилювало незалежницькі настрої серед народів субконтиненту.

Наявність глибокої поляризації у соціальній структурі суспільства Британської Індії демонструвала публікація на шталтах часопису “Діло” про коронацію у 1937 р. монарха Великої Британії Георг'а VI (1895–1952). Помпезність процедури інавгурації, автор статті пояснював просто – деякі васали в Індії та арабських землях “належать до найбагатших у світі та живуть серед великого двірського блеску (нпр. нізам Гайдарабаду та інші індійські князі)”, то він повинен був показати себе могутнішим за них, щоб зберегти престиж Британської імперії [13]. У британській традиції існувала традиція “збивати” протестні настрої шляхом влаштування пишних урочистостей. Зокрема, наприкінці 1921 р. за порадою фахівців з індійських питань британський уряд організував пишний, хоча і провальний, приїзд до Індії спадкоємця Британської корони принца Уельського, майбутнього короля Едуард VIII.

Соціалістична орієнтація В. Левинського спричинила детальний аналіз науковцем селянського заворушення 1928 р. (*А. Ш. – селяни відмовилися платити підвищений податок у зв'язку з неврожаєм селянами*) “у Бардолі, місцевості, що лежить у дистрикті Бомбей”. Зокрема, він писав, що ця тимчасова подія “...мала великий вплив на дальший хід визвольної боротьби гіндусів” і була причиною її загострення. Залучення до вирішення проблеми “індійські партії” та британську колоніальну адміністрацію [3, арк.171–172] перевело її в політичну площину і стало, на думку автора рукопису, “прикладом для всієї визвольної боротьби гіндусів”. Під тиском пасивного опору селян “англійський уряд уперше капітулював з початком серпня 1928 р.” в історії англо-індійських відносин, задовольнивши їхні вимоги [3, арк.174]. Аналогічної точки зору притримувалися у 1929 р. представники української суспільності Галичини, що гуртувалися навколо часопису “Свобода” [14]. Окрім того, саме події в Бардолі, наголошував В. Левинський, сприяли еволюції національно-визвольного руху від вимог статусу домініону до “повної незалежності Індії” [3, арк.174–175].

Сучасні норвезькі вчені Ю. Гальтунґ та А. Несс, розглядаючи питання застосування сатьяґрахи в тактиці дій бардолійських селян, назвали поступки британського уряду заколотникам великою моральною перемогою [15, с.52], що, вважаємо, не заперечує вищезазначених слів галицького соціал-демократа.

Таким чином, виділивши цей епізод, на нашу думку, Володимир Левинський показав тісну взаємозалежність економічних та політичних складових антибританської боротьби народів Індії. Кожен учасник визвольного руху в країні переслідував власний економічний інтерес, що в цілому вилилося у формулювання чітких політичних вимог до офіційного Лондону про ухвалення законів про повний суверенітет Індії.

Економічний чинник став визначальним, виходячи із тексту статті В. Левинського, під час проведення в Індії другого етапу кампанії громадянської непокори 1930 р., котрий знову очолив М. Ганді. Хоча акція почалася як політична, з відхилення ультиматуму лордом Ірвіном (віце-король Індії з 1926 р.), проте переважали економічні методи боротьби – випарювали "власну сіл з морської води та бойкотувати монополію", проголосили "загальне неплачання податків й бойкот англійських товарів" [3, арк.176]. Швидш за все публіцист користувався недостовірною інформацією, позаяк загальної відмови від несплати податків так і не було використано в індійському національно-визвольному русі.

Соціалістична переконання В. Левинського зумовили необ'єктивне висвітлення робітничих страйків другої половини 1920-х рр. в Індії. Автор зазначив у статті, що з кінця 1925 р. головна участь у боротьбі проти британського уряду переходить від індійських "буржуазних" партій до робітників [3, арк.170], а з початком другого етапу громадянської кампанії непокори "визвольний рух прокинувся по всій Індії і великої ваги факт, що в ньому стали брати головну участь робітники" [3, арк.177]. Незважаючи на це, існують підстави стверджувати, що робітничі страйки виступили каталізатором переорієнтації британського уряду на легальні методи вирішення індійської проблеми. Аналогічної точки зору щодо ролі робітників у визвольному русі народів Британської Індії притримувалися пронаціонально налаштовані політичні сили Галичини.

Вельми спрощено В. Левинський підійшов до питання етнічної та мовної різноманітності учасників індійського національно-визвольного руху. Він відзначив наявність величезної кількості діалектів, якими розмовляють мешканці субконтиненту [3, арк.160], проте не проаналізував цієї специфічної особливості Індії. Ймовірно, галицький соціал-демократ не вважав відсутність єдиної національної мови бар'єром для державотворення.

Особливості релігійної ситуації Британської Індії теоретик українського соціалістичного руху розглядав як перепону на шляху до консолідації народів в антибританській боротьбі. В. Левинський вважав, що релігійний поділ індусів на касти "в самих основах спалює природний його поступ до вільного, людського життя" [3, арк.160а]. Суперечливою тезою видається твердження В. Левинського, що основною причиною несформованості міцної соціальної бази визвольної боротьби вважав наявність 60 мільйонів мусульман в країні [3, арк.160а], що досить вдало використовувала британська колоніальна адміністрація для локалізації чи придушення визвольного руху в Індії. Зокрема, британський уряд, використовуючи, за словами автора статті, "антагонізм між гіндусами та могаметанами", підсилює неможливість консолідації всіх політичних сил колонії в антиколоніальній боротьбі, що значно впливало на хід державотворчих змагань. Численні репортажі на шпальтах українських періодичних видань Галичини міжвоєнного періоду містять схожі заяви [16; 17; 18; 19; 20]. Такими є оцінки й низки сучасних дослідників [15, с.127], що доводить об'єктивність оцінки В. Левинського.

Варто також виділити, що незважаючи на свої соціалістичні переконання, згідно із котрими історію творять маси, В. Левинський, як і в цілому українська суспільно-політична думка Галичини 1919–1939 рр., займав полярну позицію: кожну значну подію історії Індії пов'язував з певною особою – проголошення гасла про самоврядування Індії з президентом Індійського національного конгресу (ІНК) Наоруджі Дадабхай (1825–1917) [3, арк.160б], піднесення національно-визвольного руху у 1919 р. з іменем Балгангадхара Тілака (1856–1920) [3, арк.163], бунт селян у Бардолі – з Валлабхаї Пателем (1875–1950) [3, арк.172], перший [3, арк.164] та другий етап кампанії сатьяґрахи – з М. Ганді [3, арк.175]. Інакше кажучи, вважаємо, що науковець перебував під впливом під впливом популярних у міжвоєнний період ідей вождізму. Тому, учений приділяв настільки велику увагу персональним якостям окремих політиків. Наявність національного лідера, який зумів би об'єднати всі сили для втілення права недержавного народу на політичне самовизначення, постає у матеріалах статті В. Левинського як аксіома.

Еволюція політичних вимог індійського національно-визвольного руху під проводом ІНК – від "здобуття повного політичного та соціального рівно правління з англійцями та створення з нього (А. Ш. – ІНК) дійсно індійського національного конгресу" [3, арк.160б] через "змагання гіндусів до самоврядування" [3, арк.160б–164] до вимог "повної незалежності Індії" [3, арк.174] – також представлена у статті В. Левинського, деякі віхи якої тісно пов'язував з релігійною ситуацією в колонії, що не суперечить дослідженням вчених-істориків [21, с.60б].

Отже, В. Левинський у рукописі про боротьбу за незалежність в Індії, на наш погляд, незважаючи на приналежність до лівого табору політичних сил, подав матеріал об'єктивно та виважено. Той факт, що він затратив час і зусилля на написання статті, вважаємо, можна трактувати як ознаку того, що серед української суспільності Галичини часу між двома світовими війнами превалювала думка, що хід національно-визвольних змагань народів Індії проти британського правління обумовлений і тісно пов'язаний з принципом колоніальної політики "поділяй та володарюй". Уряд Великої Британії враховував, зазначав автор, специфіку релігійної ситуації в Індії з метою впливу на політичне життя в країні і хід антибританської боротьби в країні, що підкреслювали й іноземні вчені [15, с.27]. Економічний фактор у статті виступив найбільш вагомим аргументом утримання індійських територій у складі імперії, розширення соціальної бази

визвольних змагань і посилення сепаративних настроїв серед населення Індії, що заслуговує уваги сучасної української історичної науки.

Дотримуючись нейтральної позиції, автор не порівнював британсько-індійські відносини з польсько-українськими і не робив прогнозів, проте підкреслив, що Велика Британія повинна вирішити, хоча сумнівався, що статус домініону буде прийнятним [3, арк.177]. Через це, припускаємо, проголошення незалежності у 1947 р. було цілком закономірним і незаперечним завершенням індійських визвольних змагань, виходячи з висвітлення В. Левинським подій у Британській Індії. Окрім того, В. Левинський опублікував власний варіант біографії М. К. Ганді, хоча тільки до початку 1930-х рр., що виступає цінним джерелом у контексті вивчення ставлення української суспільно-політичної думки Галичини 1919–1939 рр. до цієї особи.

Таким чином, Володимир Левинський репрезентував у рукописному варіанті статті ставлення галицької соціал-демократії до визвольної боротьби народів Британської Індії. Соціалістична позиція науковця незначною мірою вплинула на його бачення подій в країні. Оцінки ключових питань індійської проблематики В. П. Левинського збігалися з уявленням розмаїтого з політичного погляду українського суспільства Східної Галичини. Антибританська боротьба народів Індії міжвоєнного періоду розглядалась як природний та виправданий процес, спричинений незмінністю курсу колоніальної політики офіційного Лондона в країні. Індійські території, як підкреслював Володимир Левинський і зазначалося на шпальтах офіційних галицьких українських часописів, виступали джерелом фінансової стабільності, що забезпечувало імперії економічне процвітання та провідну роль на міжнародній арені. Індійський народ, обмежений у власній країні чисельними монополіями і податковим тиском, намагався здобути насамперед поступки колоніальної влади у господарському секторі, що з часом закономірно вилилося у прагнення отримати і політичну незалежність.

Водночас здійснення більш ґрунтовних досліджень проблематики потребує залучення ширшого кола архівних матеріалів та друкованих джерел.

Джерела та література

1. Віднянський С. В. Стан, проблеми та перспективи досліджень зі всесвітньої історії в Україні / С. В. Віднянський // Укр. іст. журн. – 2010. – № 5. – С. 166–179
2. Корбута Л. Володимир Левинський про суспільні підходи Івана Франка [Електронний ресурс] / Л. Корбута – Режим доступу: lib.if.ua/franko/1323773769.html
3. ЦДІА України у Львові. – Ф. 311. – Оп. 1. – Спр. 236.– 177 арк.
4. ЦДІА України у Львові. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 1.– Арк. 2
5. Корбута Л. Штрихи до політичного портрета Володимира Левинського [Електронний ресурс] / Л. Корбута – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nikp/2010_17/27.pdf
6. Кобута Л. П. Сутність та особливості української соціал-демократії у політичній концепції Володимира Левинського : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук спец. : 23.00.01 / Л. П. Кобута; НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К., 2006. – 20 с.
7. Дергачев В. Британская империя [Электронный ресурс] / В. Дергачев – Режим доступа: dergachev.ru/Landscapes-of.../Imperial
8. Глущенко Е. А. Некоторые причины распада Британской империи / Е. А. Глущенко // Британская империя в XX веке [ред. А. М. Пегушев, Е. Ю. Сергеев]. – М. : Ин-т всеобщей истории РАН, 2010. – С. 106–111
9. ЦДІА України у Львові. – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 35. – 2 арк.
10. За порозуміння з Індією // Діло. – 1931. – 17 лютого. – С. 1
11. Чи може Німеччина відобрати колонії без війни? // Діло. – 1936. – 23 жовтня. – С. 5
12. Тамита-Дельгода С. Индия. История страны / Синдхараджа Таммита-Дельгода; [пер. с англ. П. Крылова]. – М. : Эксмо; СПб.: Мидгард, 2007. – 352 с.
13. (гал). Хай живе король Юрій! // Діло. – 1937. – 12 травня. – С. 1
14. Боротьба індійських селян за своє право // Свобода. – 1929. – 15 вересня. – С. 3
15. Гальтунг Ю. Політична етика Ганді / Ю. Гальтунг, А. Несс; [пер. з норв. Н. Іванчук] — Л. : Місіонер, 2001. — 280 с.
16. Ріжні вісти. Індійсько-магометанські бої // Діло. – 1923. – 15 квітня. – С. 2
17. Політичні новини. Воєнний стан у Калькуті // Діло. – 1926. – 7 квітня. – С. 5
18. Політичні вістки. Ганді хоче вмерти з голоду // Нова зоря. – 1931. – 2 квітня. – С. 4
19. Політичні вісти. В Бритійській Індії // Нова зоря. – 1932. – 26 травня. – С. 4
20. Кров на вулицях Бомбаю // Діло. – 1936. – 18 січня. – С. 4
21. Kieniewicz J. Historia Indii / J. Kieniewicz – Wrocław : Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, 2003. – 736 s.

Шукалович А. Н. Владимир Левинский о освободительном движении народов Британской Индии (начало 1930-х гг.)

В статье впервые в украинской историографии отражены взгляды теоретика украинского социалистического движения, ученого, публициста, общественного деятеля Владимира Левинского на антибританское движение народов Индии. Публикация построена на материалах рукописного варианта статьи, которая находится в Центральном государственном историческом архиве во Львове. Продемонстрировано, что социалистические убеждения публициста имели определяющее влияние на его видение индийской освободительной борьбы в начале 1930-х гг., однако в целом не отразились на объективности оценок событий в Британской Индии.

Ключевые слова: Владимир Левинский, рукопись, освободительное движение, Британская Индия

Shukalovych A. Vladimir Levinsky about the liberation movement of the peoples of British India (early 1930)

This paper for the first time in Ukrainian historiography highlights the views of the theorist of Ukrainian socialist movement, scientist, publicist, public figure Vladimir Lewinski on anti-British liberation movement of the peoples of India. The publication is based on materials of manuscript version of the article, which is stored in in Central

State Historical Archives of Ukraine in L'viv. It is demonstrated that a socialist orientation of publicist had a decisive influence on his vision of the Indian liberation struggle at the beginning of the 1930s, but in general did not affect the objectivity of evaluations of events in British India.

Keywords: Vladimir Lewinski, manuscript Liberation Movement, British India

УДК 94(497.1)"189":070

С. Д. Чернік

ПОЛІТИЧНА КРИЗА В СЕРБІЇ 90-х рр. ХІХ ст. У ВИСВІТЛЕННІ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена малодослідженій у історичній науці темі висвітлення політичної історії Сербії 90-х рр. ХІХ ст. крізь призму газетної періодики України. На основі публіцистичних матеріалів газет "Киевлянин", "Южный край", "Харьковские губернские ведомости", "Одесский листок", "Одесские новости", "Одесский вестник" розкрито основні причини політичної кризи в Сербській державі 90-х рр. ХІХ ст., яка призвела до суттєвих змін у її конституційному ладі. Разом з тим, досліджено роль колишнього сербського короля Мілана Обреновича у загостренні політичної ситуації в країні.

Ключові слова: Сербія, політична криза, міністерство, газети України.

Газетна періодика України 90-х рр. ХІХ ст. є цінним історичним джерелом, оскільки містить надзвичайно велику кількість інформації щодо суспільно-політичного, економічного та культурного життя тогочасного суспільства. Важливість публіцистичних матеріалів полягає у тому, що вони є інструментом впливу на думку громадськості та водночас її відображенням. У зв'язку з цим сучасний дослідник має змогу оцінити події з різних позицій, використовуючи увесь спектр можливих оцінок певної ситуації її сучасниками. Значну частину матеріалів на шпальтах газет України наприкінці ХІХ ст. було присвячено висвітленню міжнародних новин, що пояснювалося бажанням читачів більше знати про події у світі. Особливо їхню увагу привертала репортажі з Балканського півострова, зокрема з Сербії, через історичну та культурну спільність цих слов'янських народів. Сербська держава, котра в 1878 році здобула незалежність, наприкінці ХІХ ст. опинилася у досить складному становищі у зв'язку з необхідністю вибору шляху подальшого розвитку своєї державності. Цей процес викликав суперечності у її владних та громадських колах й спровокував загострення політичної ситуації.

Висвітлення політичних подій в Сербії у 90-х рр. ХІХ ст. крізь призму публікацій газет України в історичній науці не знайшло широкого висвітлення. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли відображення у роботах учених: О.В. Павлюченка [1; 2], С.І. Данченко [3], А.Л.Шемякіна [4] та інших. Особливо слід відмітити монографії українського історика О.В.Павлюченка, який у контексті вивчення українсько-сербських дипломатичних, суспільно-політичних та культурних зв'язків другої половини ХІХ – початку ХХ ст. досліджував політичні події в Сербській державі. Разом з тим, у роботах використані окремі публікації з газетних видань України. Російські дослідники С.І.Данченко та А.Л.Шемякін у своїх наукових розробках вивчали розвиток державності Сербії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. переважно на архівних матеріалах, акцентуючи увагу на російсько-сербських відносинах. Однак вищезазначені дослідники історії Сербії лише частково використовували для характеристики політичної ситуації в Сербії наприкінці ХІХ ст. матеріали періодики. У зв'язку з цим, метою нашої статті є аналіз кореспондентських публікацій одних з найвпливовіших тогочасних газетних видань України, в яких розкриваються події політичного життя Сербської держави 90-х рр. ХІХ ст.

Аналіз матеріалів газет України засвідчив, що їх репортери оперативно слідкували за перебігом подій в Сербії. Серед газет, котрі протягом 90-х рр. ХІХ ст. інформували про життя сербського народу, необхідно виокремити "Киевлянин", "Южный край", "Харьковские губернские ведомости", "Одесский листок", "Одесские новости", "Одесский вестник". На їхніх шпальтах досить детально висвітлювалися події в Сербській державі, що пояснювалося пошквалюванням офіційних російсько-сербських відносин у зв'язку зі зміною курсу зовнішньої політики радикального уряду в Белграді.

Внутрішньополітичне життя Сербії на початку 90-х рр. ХІХ ст. характеризувалося не стабільністю через постійну боротьбу партій за владу. Необхідно відмітити, що консервативно-монархічна газета "Киевлянин" досить детально відслідковувала події в Сербській державі. За її повідомленнями, у березні 1890 року основний конфлікт у владних колах точився між радикальним урядом та ліберальною регентською радою при малолітньому королю Олександрові Обреновичі щодо кадрових призначень у Державній раді [5, с.2]. Напередняки (прогресивна партія) агітували проти обох правлячих сил [6, с.2]. Через суперечки між партіями та їхніми окремими членами голова уряду генерал С.Груїч пішов у відставку. У Сербії розпочалася міністерська криза. Кореспондент газети "Киевлянин" її причиною вважав фінансові непорозуміння, у яких звинувачував попереднє міністерство (уряд) прогресистів М.Гарашаніна [7, с.2]. Наступний уряд сформував популярний серед сербського народу лідер радикалів Нікола Пашич, котрий повернувся з еміграції. Проте уже в кінці 1891 року виявилися нові проблеми, які призвели до звільнення міністрів фінансів та торгівлі, а у березні 1892 року – до перетворень у складі кабінету. Ці зміни не змогли запобігти відставці Н.Пашича. Редакція газети "Киевлянин" пояснювала такий стан прав в Сербії неспроможністю молодого радикального партії "розібратися ще у власних людях і планах" [8, с.2] та вирішити суперечки з регентською радою [9, с.2].